

28. Tytarenko, T. M. (2009). Suchasna psychologia osobystosti [Modern psychology of personality]. K. : Marych (ukr).
29. Schischov, S. Ye., Kal'nei V. A., Mizhenko Ye. A., Matveeva T. M. (2004). Struktura i sodержanie proektnoi deyatelnosti. Metod proektov v Rosii i za rubezhom [Structure and maintenance of project activity. Method of projects in Russia and abroad]. *Standarty i monitoring v obrazovanii* [Standards and monitoring for education], 5, 21–29 (rus).
30. Yakovleva, N. O. (2003). Pedagogicheskoe proektirovanie innovatsionnykh system [Pedagogical planning of the innovative systems]: avtoref. dis. na soiskanie uchenoi stepeni doktora ped. nauk : spets. 13.00.01 „Obschaia pedagogika, istoria pedagogiki” .Chelyabinsk (rus).

Inesa Hulias

AKSIOPSYCHOLOGICAL PROJECTING: PROFILE OF THE ANALYSIS OF THE PROBLEM

In the article generalized, it is systematized and the complex of the approaches related to the study of the axiopsychological planning of personality is intelligent in theory. The attempt of determination of investigated phenomenon is done, under that an author understands personality new formation that stipulates efficiency of self-development as to the factor of achievement of akme and self-realization and is soil for creation of values. Criteria and indexes of the axiopsychological planning of personality are distinguished. Supposition is done, that a level of development in personality of the axiopsychological planning is an original indicator her psychical and personality development. It is marked that the valued planning as provides the conscious use of the personal potential evaluation of desires and possibilities of their realization, capabilities and attached conations. On the whole, the axiopsychological planning is determined by certain firmness, determining strategy and tactics of purposes to put in the process of self-realization and self-actualizations of personality.

Keywords: axiopsychological planning, project, future, self-realization, personality.

УДК 159.923.2:613.8-027.516

doi: 10.15330/ps.7.1.169-182

Тетяна Дзюба

Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка
tatjanadzjuba@gmail.com

АКСІОПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

У статті здійснено теоретичний аналіз аксіологічних аспектів професійного здоров'я особистості. Розглянуто професійне здоров'я як внутрішній, власне психологічний фактор в структурі професійних ціннісно-сміслових структур працівника, що формує індивідуальні сенси професійного буття особистості. Показано, що зміст і природа професійного здоров'я виявляються через нерозривну діалектичну єдність із зовнішніми факторами, тобто умовами професійного середовища. Підкреслено своєрідну відсутність «абсолютного» професійного здоров'я, яка означає, що немає людини, котра могла б зберегти стале професійне здоров'я в будь-яких професійних ролях або ситуаціях. Прокоментовано, що аксіологічна позиція усвідомлення здоров'я як вітальної та соціальної цінності забезпечує інкорпорацію здоров'я у професійну структуру, а професійне здоров'я виступає однією з базових, універсальних цінностей професійної аксіосфери працівника. Зауважено, що ціннісно-сміслові ставлення до професійного здоров'я визначається через

усвідомлення й ідентифікацію фахівцем внутрішнього динамічного стану здоров'я, ототожнення себе з образом здорового психосоматичного цілого та актуалізацію потреби збільшення особистої відповідальності працівника за власне здоров'я в умовах мінливої професійної реальності. Зроблено висновок про те, що цінність здоров'я, його якість виявляється мінливою відповідно до мінливості самого професійного середовища, тому аксіологічна парадигма розкриває високу суб'єктивну значущість професійного здоров'я та усвідомленість його як необхідної передумови професійного розвитку, інтерналізуючи смислові пласти траєкторії змін ціннісних пріоритетів у мінливих умовах професійної реальності.

Ключові слова: здоров'я, професійне здоров'я, аксіосфера, професійна аксіосфера, ціннісно-смислове ставлення до професійного здоров'я, аксіологічна парадигма професійного здоров'я.

Постановка проблеми. В умовах стрімкої глобалізації та інформатизації професійне здоров'я стає важливою складовою конкурентоспроможної та успішної особистості. Професійне здоров'я визначаємо як динамічний багатовимірний конструкт¹, що відображає рівень функціональності складної інтегрованої взаємодії фахівця із професійним середовищем, базова умова реалізації професійних потреб, можливостей і ціннісно-смислових структур працівника, які формують високу ефективність професійної діяльності та внутрішню узгодженість індивідуальних сенсів професійного буття особистості [9, с. 176].

Зміст категорії «професійне здоров'я» характеризує стан суб'єктивного благополуччя фахівця в умовах професійного середовища, дозволяючи йому тією чи іншою мірою реалізувати певний набір потенційних і реальних професійних можливостей. В аксіологічній ієрархії професійне здоров'я належить до розряду вищих універсальних професійних цінностей, оскільки має неминуще, всеохоплююче та позачасове значення. За своєю ціннісною сутністю професійне здоров'я виступає важливим професійним ресурсом, тобто таким фактором, що відповідає професійним потребам, інтересам, має важливе позитивне значення для професійного розвитку та кар'єрного зростання працівника. Використовуючи поняття «фактор», зауважимо, що в широкому значенні під фактором розуміють рушійну силу або причину будь-якого явища. У дослідженнях наукових феноменів вирізняють зовнішні та внутрішні фактори. Зовнішні фактори корелюють із умовами, які створюються чи існують об'єктивно, і є для них своєрідним «пусковим механізмом». Внутрішні фактори безпосередньо співвідносяться з особистістю та мають виключно психологічну природу. [17, с. 36]. Тому в ракурсі аксіологічної парадигми професійне здоров'я розглядаємо як внутрішній, власне

¹ **Конструкт** (від лат. *constructio* – конструкція) – теоретична чи аксіоматична конструкція, концепт, схема, конфігуратор (Г.П. Щедровицький), диспозитив (М. Фуко) [22].

У психологічному вжитку термін позначає дещо недоступне безпосередньому спостереженню, але виведене логічним шляхом на основі властивостей, які спостерігаються. Конструкти оформлюються в зоні переходу від емпіричного знання до концептуального і назад, виконуючи функції перекладу між емпіричними і теоретичними мовами й логіками. Вони заповнюють виявлені й не прописані порожнини в структурі знання, не мають самостійного значення поза знанням, в якому вони сконструйовані.

психологічний фактор в структурі професійних ціннісно-смыслових структур працівника, що формує індивідуальні сенси професійного буття особистості в цілому. Незаперечним є той факт, що професійна діяльність втрачає сенс і позитивне забарвлення у разі хвороби чи поганого самопочуття працівника. Зміст і природа професійного здоров'я виявляються через нерозривну діалектичну єдність із зовнішніми факторами, тобто умовами професійного середовища. Тому зовнішній і внутрішній фактори тісно взаємопов'язані й взаємозумовлені.

Водночас, можливі порушення професійного здоров'я постійно варіюються, є суто індивідуальними і детерміновані певним професійним контекстом у якому вони об'єктивно формуються, а тому не можуть бути абсолютними. У такому контексті професійне здоров'я розглядається як спроможність фахівця повноцінно функціонувати в межах виконуваних ним основних професійних ролей. Мова йде про своєрідну *відносність професійного здоров'я*, тобто про відсутність «абсолютного» професійного здоров'я. Це означає, що немає людини, яка б могла зберегти сталі професійне здоров'я в будь-яких професійних ролях або ситуаціях. Причиною погіршення професійного здоров'я можуть стати негативні фактори професійного середовища, особистісно значущі професійні ситуації, професійний стрес, на які реагує психіка працівника. На тлі цього виникає *онтологічне протиріччя* між стійкістю особистості (системою ціннісно-смыслових структур і процесів у людській психіці) та рухливістю професійної аксіосфери (ієрархізованою, багатовимірною, відносно стійкою системою професійних ціннісно-смыслових структур і процесів, яка закономірно утворюється в умовах професійного середовища). Зміст цього протиріччя яскраво виявляється в формі різноманітних ризиків професійного здоров'я: від професійних криз, професійних деформацій і деструкцій до втрати індивідуальних сенсів професійного буття через зміну конфігурації професійної «Я-концепції». За нашим припущенням, в основі ризиків професійного здоров'я приховано неузгодженість ціннісно-смыслових структур і процесів особистості та наявних умов її професійного буття.

Таким чином, актуальною проблемою психологічного пізнання є питання про динаміку професійного здоров'я, антиномію стійкості й мінливості професійного здоров'я в структурі професійних ціннісно-смыслових структур працівника.

Аксіологічна проблематика професійного здоров'я стає особливо затребуваною в кризові періоди професійного розвитку особистості, коли усталені професійні ціннісно-смыслові орієнтири нівелюються й здійснюється активний пошук нових аксіологічних основ професійного буття. У такі періоди професійна аксіосфера особистості характеризується високим рівнем невизначеності, що стимулює науково-практичний інтерес до окресленої проблематики й детермінує необхідність розуміння аксіологічних вимірів професійного здоров'я фахівця. Дослідження цієї проблеми ускладнюється тим, що поняття «професійне здоров'я» і

«професійні захворювання» входять до тезаурусу повсякденного мовлення й широко використовуються в побутовому, «розмитому» значенні. Дотепер зустрічається переконання, що для розуміння психологічної природи професійного здоров'я фахівця цілком достатньо повсякденного здорового глузду, а отже професійне здоров'я – феномен мало цікавий і, навіть, за своїм предметом вивчення мало придатний для ґрунтовних психологічних досліджень. На рівні побутових міркувань професійне здоров'я зазвичай сприймається як недосяжний ідеал або як набір середньостатистичних професійних норм (*нормоцентричний підхід*), а професійно здоровий фахівець уявляється як «фахівець без професійних дефектів».

З феноменологічної точки зору досвід переживання здоров'я в умовах професійної діяльності даний людині не від самого початку, а опосередковано – як позбавлення від негативних відчуттів недомагання, болі, хронічної втоми, слабкості, нестачі енергії, апатії, нервозності тощо. На рівні професійної функціональності здоров'я сприймають через призму поняття «практично здоровий», яке містить аксіологічний відтінок і використовується як певна грань, або як подовжений прикордонний простір між абсолютно здоровим станом людини і тим станом, який оцінюється як захворювання. Дефіцит професійного здоров'я накладає серйозні обмеження на можливості професійного функціонування працівника, передусім продуктивного й ефективного виконання працівником визначених професійних функцій. Його цінність усвідомлюється лише тоді, коли воно опиняється під загрозою або втрачається назавжди. Така точка зору дає підстави вважати, що поняття «професійне здоров'я» позбавлено того глибинного екзистенціального сенсу, якого в той чи інший спосіб шукає фахівець у реальному практичному просторі власного професійного буття. Професійне здоров'я фахівця є необхідною умовою для успішної професійної самореалізації, а почуття реалізованого професійного потенціалу визначає рівень фізичного, психічного та соціального здоров'я людини в цілому.

Професійне здоров'я виражає стан суб'єктивного професійного благополуччя (внутрішня картина професійного здоров'я), в якому відображена позитивна емоційна і когнітивна самооцінка професійної діяльності фахівця. Відтак, суб'єктивація професійного здоров'я означає зростаючу залежність професійного здоров'я від духовного стану особистості, її особистісної зрілості та визначається здатністю фахівця самостійно контролювати й нести відповідальність за своє професійне здоров'я. Тут доречними і найбільш точними видаються слова Сократа: «Здоров'я – це ще не все, але все без здоров'я – ніщо»

Мета статті – теоретичне осмислення сутності аксіологічної парадигми професійного здоров'я особистості.

Виклад основного матеріалу. Аксіологічне осмислення феномену «професійне здоров'я» виступає внутрішнім механізмом саморегуляції професійної діяльності й поведінки працівника в сфері здоров'я, мотивує поведінку збереження, підтримки й розвитку здоров'я в умовах мінливої

професійної реальності. Аксиологічна позиція усвідомлення здоров'я як вітальної (здоров'я не може бути замінено чи витіснено жодною іншою цінністю або інтересом без суттєвого збитку для повноти існування людини [8]) та соціальної (сприйняття здоров'я знаходиться у прямій залежності від культурних орієнтирів суспільства, які відображають мотиваційно-особистісне ставлення людини до власного здоров'я [13]) цінності забезпечує інкорпорацію здоров'я у професійну структуру. Професійне здоров'я – це одночасно і стан, і складний динамічний процес, який включає здатність організму до певної професійної діяльності з заданою ефективністю, тривалістю і стійкістю до супутніх ризиків цієї діяльності.

Професійне здоров'я значною мірою детерміновано системою професійних цінностей, які структурують професійну аксіосферу фахівця. Поняття «аксіосфера» в перекладі з грецького буквально означає ціннісна сутність (від *axio* – цінність, *σφαῖρα* – сфера, куля, замкнута поверхня). Зміст поняття аксіосфера має багаторівневий характер у вигляді чисельних класифікацій цінностей у різних авторських інтерпретаціях (А. П. Валіцька [5], Г. П. Вижлецов [7], М. С. Каган [11], З. С. Карпенко [12], В. М. Сагатовський [19], Л. Н. Столович [20], А. В. Фурман [21], Є. Р. Южанінова [24] та ін.). Зокрема, за визначенням В. М. Сагатовського «аксіосфера – це сукупність цінностей як основи вибору цілей і засобів діяльності в менталітеті особистості й спільноті («симфонічної особистості»). ...За своєю природою аксіосфера є явищем інформаційно-енергетичним. Усвідомлення цінностей на рівні загальнозначущої інформації можливе до тієї межі, коли починається неповторність екзистенції суб'єкта. Ця неповторність виражається в базових інтенціональних переживаннях, які є субстанціальною основою інтерпретації будь-яких інформаційних структур. На цьому рівні взаєморозуміння може бути тільки безпосереднім, протікати як «розмноження станів» (В. О. Лефевр). Логічно передбачити, що ця субстанціональна основа інформаційних структур має енергетичну природу (аналогічну «культурну» енергію ноосфери за В.І. Вернадським). Таким чином, аксіосфера пов'язана не лише з семантикою, але й з енергією оточуючого середовища. Значення засвоюється інформаційно, тон може впливати безпосередньо» [19].

На думку іншого науковця А. П. Валіцької, «аксіосфера – не просто конгломерат, сума ідей, образів і символів, які позначають смисли, цілі, критерії оцінного ставлення людини до світу речей і явищ, але існує як віртуальна реальність, самоорганізована система сполучених цінностей, зумовлених координаційно-субординаційними й причинно-наслідковими зв'язками» [5, с.9].

Є. Р. Южанінова проектує аксіосферу віртуального простору, визначаючи її як ієрархічно упорядковану, багатовимірну реальність, що утворюється сукупністю усвідомлюваних цінностей. [24].

Отже, аксіосфера – це світ цінностей у будь-якому розумінні, який передбачає широкий суб'єктивний світ ціннісних уявлень і різноманітних

проявів ціннісної свідомості. Аксиосфера відображає будь-яку сферу ціннісного ставлення людини до існуючої реальності й змістовно включає: світ цінностей, суб'єктивну реальність ціннісної свідомості у вигляді ціннісних уявлень, ставлень, оцінок, смаків, ідеалів, норм, канонів, образів, а також результати творчої діяльності людини, яка засвоює об'єктивні цінності.

Спираючись на твердження М. М. Бахтіна про те, що всі елементи буття-існування пронизані ціннісним значенням, а тому людина є ціннісним центром [4, с. 130], цілком доречним, на нашу думку, видається екстраполяція аксіологічної проблематики в професійну сферу. Поняття «професійна аксіосфера» фіксує домінуючі цінності професійного простору, які інтеріоризуються через сферу візуального сприйняття професійної реальності й у подальшому виявляються як учинковий компонент професійного діяння, тобто реалізуються у фаховому ствердженні особистості як професіонала певного амплуа (А. В. Фурман). Становлення професійних цінностей потребує заглиблення у ментальне середовище професії, включення у тривалий практичний досвід, виокремлення «ідейної здатності» професії (В. Е. Франкл) та формування стрижневого інтегралу професійної цінності (В. В. Волошина). Професійна реальність торкається глибинних емоційно-ціннісних структур професійної самосвідомості фахівця, активізує низку психологічних механізмів, зокрема, професійної ідентифікації, професійної суб'єктності, ціннісної рефлексії тощо. Водночас, професійна реальність зумовлює прогресивне переструктурування системи особистісних цінностей і появу нових професійних цінностей, які, утворивши певну систему, сприяють інтеріоризації нормативно заданих професійних цінностей та появі варіативних форм професійних уявлень, на основі чого й вибудовується аксіологічна перспектива фахового зростання та професійності в цілому.

Професійна аксіосфера як поняття є дуже близьким за змістом поняттю «система ціннісних орієнтацій», однак більшою мірою фіксує момент стабільності, цілісності, стійкості як один із етапів розвитку й перетворення ціннісної свідомості фахівця, з одного боку, й момент необхідності в його професійному менталітеті, з іншого [1]. Однак, на відміну від поняття «система професійних цінностей», професійна аксіосфера має більш індивідуалізований характер. Тому професійна аксіосфера особистості – це не сукупність випадкових цінностей, а «цілокупність» (М. С. Каган) конкретних форм професійних цінностей, яка закономірно утворюється в умовах професійної реальності й має різну особистісну значущість (індивідуальність) для становлення професіоналізму спеціаліста. За такого розуміння професійна аксіосфера виступає фундаментальною основою професійного буття. Вона включена передусім у загальну систему життєвих цінностей об'єктивного буття особистості, підкреслює онтологічний аспект ціннісного ставлення працівника до професійної реальності, об'єктивує суб'єктивний світ професійних ціннісних уявлень, професійних оцінок, професійної самосвідомості та

визначає зміст індивідуальних сенсів професійного буття особистості.

Професійна аксіосфера неоднорідна й внутрішньо різноманітна, але її елементи знаходяться в тісних системно-діалектичних взаємозв'язках. Професійні цінності існують і функціонують об'єктивно в практиці реальних професійних відносин, але суб'єктивно проживаються в якості професійних ціннісних категорій, норм, цілей та ідеалів працівника. Вони виступають тим інструментом, який структурує сутність професійної діяльності працівника, визначаючи те, що для нього дійсно «існує», або «не існує» в умовах професійної реальності. Вони – «рушійна сила» становлення професіоналізму фахівця, яка спонукає його до особистісно-професійного розвитку та визначає професійні вибори й учинки.

Структура аксіосфери визначається соціокультурним простором й існує у певному історичному часі [7]. «Людина рухається в часі й просторі свого буття, освоює світ і пізнає себе, здійснює творчі, а поряд із цим – руйнівні дії... ..Потім відновлює втрачене, продовжуючи свій рух...» [14, с. 47]. Обґрунтовуючи структуру аксіосфери, В. М. Сагатовський спирається на розуміння ціннісно-орієнтованої діяльності, яка може бути «екстрагенною» (цінності диктуються зовнішньою необхідністю і набувають особливого значення у період, наприклад, професійного становлення фахівця) та «інтрагенною» (цінності визначаються внутрішньою потребою суб'єкта, формують джерело активності, зокрема, професійної, забезпечуючи мотиваційне включення суб'єкта в професійну діяльність) [19]. Людина, що потрапляє у професійну реальність, під впливом умов професійного середовища змушена переглядати раніше привласнені цінності. Уточнюючи, розширюючи й збагачуючи аксіосферу, працівник формує індивідуальний профіль власної професійної аксіосфери, яка відображає динаміку розвитку його уявлень про ціннісну сутність професійної діяльності і формує інтегральний образ Я-професіонала. Конструювання такого образу детерміновано розвитком професійного потенціалу, що виявляється в таких показниках як професійна активність, професійна ефективність, рівень суб'єктивного благополуччя та професійне довголіття працівника. Отже, ціннісна матриця професійної аксіосфери структурується на основі вибірковості й суб'єктивності, є результатом осмислення, переживання й оцінки працівником мінливої професійної реальності.

Однією з базових, універсальних цінностей професійної аксіосфери виступає професійне здоров'я працівника. В нормі професійне здоров'я сприймається фахівцем як надихаюча сила, що спонукає до творчої активності та професійного самоздійснення. Професійне здоров'я є одночасно термінальною (ініціює становлення потреби високого рівня задоволеності професією і суб'єктивного благополуччя в професії) та інструментальною (стає засобом професійної активності, професійної ефективності та професійного довголіття) цінністю. Здоров'я як термінальна цінність (здоров'я-ціль) може переходити в здоров'я як інструментальну цінність (здоров'я-засіб) і навпаки. Така взаємозумовленість «цінність-ціль –

цінність-засіб» виступає інструментом реалізації ціннісно-смыслового ставлення працівника до професійного здоров'я і виявляється, передусім, в узгодженості індивідуальних сенсів професійного буття з цілями професійної діяльності. Ціннісно-смыслове ставлення не виникає доти, доки суб'єкт не виявить для себе проблематичність задоволення своєї актуальної потреби. Як зауважує А. М. Анохін, «неусвідомлене здоров'я не виступає цінністю і не може слугувати критерієм (мірою) активності людини... Допоки здоров'я не виявлено, воно є іманентно притаманним феноменом самого індивіда... Як тільки здоров'я вдалося «виявити», воно перетворюється на соціальний феномен, виходячи за межі буттєвості людини, стає онтологічно пов'язаним із іншими виявленими сутностями здоров'я в оточуючих...» [3, с. 26-27]. Тому ціннісно-смыслове ставлення до професійного здоров'я визначається через усвідомлення й ідентифікацію фахівцем внутрішнього динамічного стану здоров'я, ототожнення себе з образом здорового психосоматичного цілого та актуалізацію потреби збільшення особистої відповідальності працівника за власне здоров'я в умовах мінливої професійної реальності.

Аксіологічна парадигма професійного здоров'я описує складну й суперечливу єдність структури та специфіку динаміки професійного здоров'я працівника і дозволяє зрозуміти операціональні індикатори розвитку ціннісно-смыислової сутності професійного здоров'я. Цінність здоров'я, його якість виявляється мінливою відповідно до мінливості самого професійного середовища. Тут приховано проблему екзистенціального вибору сучасної людини, коли не наявність жорстких норм, зразків, традицій, що обмежують її свободу, а навпаки, відсутність таких, зумовлює розвиток ціннісно-смыислового ставлення серед розмаїття існуючих варіантів вибору. Тому ціннісно-смыслову сутність професійного здоров'я фахівця цілком доречно розглядати крізь призму аксіогенезу особистості як закономірного полідетермінованого процесу розвитку ціннісно-смыислової сфери в онтогенезі. Як зауважує Л.Б. Ерштейн, аксіогенез – це своєрідний життєвий цикл цінностей, що утворюють три взаємопов'язані процеси: формування нових цінностей, їх міграція та відмирання [23]. Водночас важливо розуміти, що поняття аксіогенезу охоплює широкий спектр феноменів – від реалізованих цінностей до їх суб'єктивного переживання в континуумі «предметно-культурне довкілля – внутрішньо-феноменологічний простір» [16, с. 141]. На думку З. С. Карпенко, основними аспектами аксіогенезу особистості виступають: нормативний (присвоєння індивідом заданих суспільством цінностей як зразків соціально бажаної поведінки), психодинамічний (віднаходження шляхів самоактуалізації вроджених духовних прагнень у просторі соціальних зв'язків особистості) та феноменологічно-рефлексивний (наявність у внутрішньому (феноменальному) світі людини ціннісно-смыислової свідомості з притаманними їй рефлексивними атрибутами) [12].

Функціонально-динамічна модель аксіогенезу особистості осмислює феномен професійного здоров'я як динамічне утворення, внутрішній

механізм відображення внутрішньої картини здоров'я в умовах мінливої професійної реальності. За визначенням В. Є. Кагана «внутрішня картина здоров'я – це особливе ставлення особистості до свого здоров'я, що виявляється в усвідомленості його цінності й у прагненні до його вдосконалення» [10]. У визначенні В. О. Ананьєва внутрішня картина здоров'я є складовою самосвідомості особистості й самопізнання нею себе в умовах здоров'я [2]. К. Є. Русякова зауважує, що внутрішня картина здоров'я має вікові особливості: її розвиток здійснюється поетапно в процесі виховання та соціалізації, переміщується всередину особистості (інтеріоризується) та виявляється в її поведінці [18]. Отже, внутрішня картина здоров'я є своєрідним еталоном здоров'я загалом і професійного здоров'я зокрема. Вона характеризує уявлення фахівця про свій психофізіологічний стан в умовах мінливої професійної реальності, забарвлює певні переживання й актуалізує різні форми ціннісно-сміслового ставлення працівника до власного здоров'я.

Ціннісно-сміслові ставлення до професійного здоров'я розуміємо як внутрішній механізм актуалізації потреби працівника в професійному здоров'ї, проєкція реальності здоров'я у професійну самосвідомість фахівця, процес дотику до особливостей індивідуального психофізичного простору, що розкриває біологічні, соціально-психологічні та духовні потенції працівника і формує стійку мотивацію переживання суб'єктом себе в якості професійно здорової особистості.

Актуалізація потреби працівника в професійному здоров'ї визначається станом нужди в професійній активності, ефективній професійній діяльності та професійному довголітті. Як було показано С. Д. Максименком, нужда – це особливе універсальне енергетично-інформаційне утворення, особливий базальний стан, динамічна напруга, яка визначає можливість індивіда бути активним протягом усього життя [15]. Нужда не «модифікується» в жодну з інших структур, у цьому її відмітна властивість: вона породжує «на собі», «в собі» окремі і різноманітні потреби, які опредметнюються, задовольняються, переживаються і розвиваються. Потреби виникають як окремі відгалуження на цілісному і єдиному носіїві – нужді. Це виникнення зумовлене «зустріччю» нужди з об'єктами і явищами навколишнього середовища, перш за все – соціального [15]. Відтак, для того, щоб потреба працівника в професійному здоров'ї задала «правильний» модус поведінки працівника в ставленні до власного професійного здоров'я, вона має опредметнитися (за О. М. Леонтьєвим), тобто створити домінуючий осередок мотивації – стійку мотивацію на переживання працівником себе в якості професійно здорової особистості. Тут мова йде про розвиток ціннісно-сміслового ставлення працівника до власного здоров'я в умовах мінливої професійної реальності.

Поняття «ціннісно-сміслові ставлення до професійного здоров'я» наразі активно використовується в наукових міждисциплінарних дослідженнях із проблем здоров'я. Інтерес становлять, на нашу думку, останні дослідження науковців, які визначають професійне здоров'я як

базову цінність у системі професійних цінностей особистості. Зокрема, в рамках психолого-акмеологічної концепції професійне здоров'я фахівця, його цінність розглядається як важливий ресурс успішної професійної діяльності, основний показник професіоналізму спеціаліста (Р. А. Березовська, Т. Ю. Богачева, Г. Г. Вебрина, О. І. Жданов, М. В. Сокольська та ін.). Як зазначає Г. Г. Вербина, ставлення до професійного здоров'я визначається системою індивідуальних, вибіркового зв'язків особистості з різними явищами оточуючої дійсності, зі ставленням до професійної діяльності, які сприяють або, навпаки, загрожують професійному здоров'ю фахівця, а також усвідомленням і оцінкою індивідом ознак будь-якого стійкого порушення гомеостазу, тобто ідентифікацією в собі індикаторів предхвороби [6, с. 119].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проблема ціннісно-сміслового ставлення до професійного здоров'я має перманентний характер дослідження, оскільки під натиском стрімких соціокультурних трансформацій, криз соціокультурного простору, ризиків, стресів, потужного інформаційного тиску та суспільних перетворень сучасний фахівець стає заручником постійного пошуку, змушений постійно долати й переосмислювати сенс власного професійного буття. Професійне буття особистості як об'єктивована в процесах і предметах професійного середовища професійна суб'єктність фахівця є продуктом конкретної людини, втіленням її ментальних проєктів у зміст професійної діяльності. Буттєвий простір конструюється сукупністю внутрішньої і зовнішньої активності людини у просторі, часі та у ціннісно-смісловій сфері. Професійні ціннісно-сміслові орієнтації працівника відображають смислові пошуки фахівця у професійному просторі й часі, слугують спрямовуючими орієнтаціями його професійної діяльності та інтерпретуються через призму універсальних життєвих цінностей. Аксиогенез (народження і формування цінностей) є процесом у результаті якого із архаїчного ціннісного синкретизму в ході формування індивідуальної свідомості (Я-свідомості) поступово вирізняються самостійні види цінностей: моральні, релігійні, політичні, інтелектуальні, професійні та інші.

Таким чином, аксіологічна парадигма розкриває високу суб'єктивну значущість професійного здоров'я та усвідомленість його як необхідної передумови професійного розвитку, інтерналізуючи смислові пласти траєкторії змін ціннісних пріоритетів у мінливих умовах професійної реальності. Подальші розвідки нашого дослідження орієнтовані на емпіричне вивчення ціннісно-сміслового ставлення фахівця до професійного здоров'я, як системного, динамічного утворення, зумовленого змістом індивідуальних сенсів професійного буття особистості. Таке ставлення відображає чітку продуктивну орієнтацію працівника, фіксовані установки на здоров'я в умовах професійної діяльності та виступає регулятором активності працівника в сфері здоров'я на основі усвідомлення його цінності, позитивного ставлення і готовності до збереження, підтримки, реабілітації та розвитку.

1. Авчинникова С. О. Феномен здоровья в профессиональной аксиосфере специалиста по социальной работе / С.О. Авчинникова // Социальные науки: опыт и проблемы подготовки специалистов социальной работы: Материалы VI Всероссийской научно-практической конференции 11-12 апреля 2006г./ Российский государственный профессионально-педагогический университет/ Под общ. ред. К.В. Кузьмина. Екатеринбург, 2006. – Вып 1. – С. 18–22.
2. Ананьев В. А. Введение в психологию здоровья / В.А. Ананьев. – СПб. : Изд-во БПА, 1998. – 365 с.
3. Анохин А. М. Границы нормы в здоровьесозидающей деятельности: методологическое обоснование адаптации человека / А.М. Анохин // Материалы IV Международной научно-практической конференции «Здоровьесбережение и здоровьесозидание как приоритет национальной безопасности России в третьем тысячелетии» (14-15 апреля 2014 г., г. Стерлитамак). – [Электронный ресурс]: <http://strbsu.ru/wp-content/uploads/2014.pdf>
4. Бахтин М. М. К философии поступка / М. М. Бахтин // Философия и социология науки и техники : ежегодник. – М. : Наука, 1986. – С. 80–160.
5. Валицкая А. П. Аксиосфера: содержание понятия и его инструментальный статус / А.П. Валицкая // Аксиосфера современности: философско-эстетический анализ и нравственное обоснование социокультурных практик: колл. монография. – СПб. : Астерион, 2013. – С. 5–14.
6. Вербина Г. Г. Качество жизни и профессиональное здоровье специалиста / Г.Г. Вербина // Альманах современной науки и образования. – Тамбов: Грамота, 2011. – № 4(47). – С. 118–120.
7. Выжлецов Г. П. Аксиология культуры / Г. П. Выжлецов / Парадигма: Философско-культурологический альманах. Вып. 11. / Под ред. М.С. Уварова. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2008. – С. 47–61.
8. Демиденко Э. С. Философское осмысление здоровья человека в техногенном мире / Э.С. Демиденко // Философия здоровья. – М. : ИФ РАН, 2001. – 242 с.
9. Дзюба Т. Деструктивні ознаки професійного самоставлення та їх вплив на професійне здоров'я вчителя / Т.М. Дзюба // Психологія особистості. – 2015. – № 1 (6). – С. 172–183.
10. Каган В.Е. Внутренняя картина здоров'я – термин или концепция / В.Е. Каган // Вопросы психологии, 1993. – № 1. С. 86-88.
11. Каган М. С. Философская теория ценности / М. С. Каган. – СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 205 с.
12. Карпенко З. С. Сучасний стан аксіопсихологічних студій в Україні / З. С. Карпенко // Психологія і особистість. – 2013. – № 1(3). – С. 21–31.
13. Ларионова И.С. Здоровье человека как социальная ценность: монография / И.С. Ларионова; Моск. гос. соц. ун-т. – Москва: Изд-во Моск. гос. соц. ун-та, 2003. – 111 с.
14. М'ясоїд П. А. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія / П. А. М'ясоїд. – К. : Либідь, 2016. – 560 с.
15. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К. : ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
16. Радчук Г. Психологічні засади професійного аксіогенезу особистості / Г. Радчук // Психологія особистості. – 2012. – № 1 (3). – С. 138–150.
17. Рачковская Н. А. Философские основы ценностных ориентаций личности школьника / Н.А. Рачковская, С.А. Сероветникова // Вестник МГОУ. Серия «Педагогика». – 2014. – № 2. – С. 34-41.
18. Русякова Е. Е. Отношение к здоровью и внутренняя картина здоровья школьников / Е. Е. Русякова // Интернет-журнал «Мир науки» 2015. – № 3. – [Режим доступа]: <http://mir-nauki.com/PDF/09PSMN315.pdf>
19. Сагатовский В. Экология аксиосферы // Всероссийская научная конференция

- «Бренное и вечное: Экология человека в современном мире» 23-24 октября 2001 года: Тезисы докладов и выступлений. Вып.4. / Ред. кол.: Г. П. Выжлецов, И. Ф. Игнатъева; НовГУ им. Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2001. – С. 20–22.
20. Столович Л. Н. Об общечеловеческих ценностях / Л. Н. Столович // Вопросы философии. – 2007. – № 4. – С. 89–97.
 21. Фурман А. А. Категоріальний апарат аксіосфери як проблема теоретичної психології / А. А. Фурман // Вітакультурний млин : Методологічний альманах. – 2007. – Модуль 6. – С. 43–46.
 22. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / Под ред. И. Т. Касавина. – М. : Издательство «Канон+», РООИ «Реабилитация», 2009. – 1248 с.
 23. Эрштейн Л. Б. Запретная теория ценностей: психологические и социологические следствия представления ценностей как динамических запретов / Л. Б. Эрштейн. – СПб., 2008. – 122 с.
 24. Южанинова Е. П. Классификация ценностей всемирной компьютерной сети / Е.П. Южанинова // Наука и мир. Международный научный журнал. № 2 (2). – 2013. – С. 117–120.

REFERENCES

1. Avchinnikova, S. O. (2006). Fenomen zdorov'ja v professional'noj aksiosfere specialista po social'noj rabote [The phenomena of health in the professional axiosphere of social work specialist]. *Social'nye nauki: opyt i problemy podgotovki specialistov social'noj raboty: Materialy VI Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii 11-12 aprelja 2006 g.* [Social science: experience and problems of preparation of experts of social work: Proceedings of the VI All-Russian scientific-practical conference, April 11-12, 2006]. Rossijskij gosudarstvennyj professional'no-pedagogicheskij universitet. Ekaterinburg (rus).
2. Anan'ev, V. A. (1998). Vvedenie v psihologiju zdorov'ja [Introduction in health psychology]. SPb.: Izd-vo BPA (rus).
3. Anohin, A. M. (2014). Granicy normy v zdorov'esozidajushhej dejatel'nosti: metodologicheskoe obosnovanie adaptacii cheloveka [The boundaries of the norm in the healthformative activity: methodological grounding of individual's adaptation]. *Materialy IV Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Zdorov'esberezhenie i zdorov'esozidanie kak prioritet nacional'noj bezopasnosti Rossii v tret'em tysjacheletii» (14-15 aprelja 2014 g., g. Sterlitamak)* [Proceedings of the IV International scientific-practical conference «Zdorovesberezheniya zdorovesozidanie and as a priority of national security of Russia in the third millennium» (April 14-15, 2014, Sterlitamak)] (rus).
4. Bahtin, M. M. (1986). K filosofii postupka [To the behavior philosophy]. *Filosofija i sociologija nauki i tehniki: ezhegodnik* [Philosophy and sociology of science and technology: yearbook]. M.: Nauka (rus).
5. Valickaja, A. P. (2013). Aksiosfera: sodержание ponjatija i ego instrumental'nyj status [Axiosphere: concept content and its instrumental status]. *Aksiosfera sovremennosti: filosofsko-jesteticheskij analiz i npravstvennoe obosnovanie sociokul'turnyh praktik: koll. Monografija* [Axiosphere modernity: the philosophical and aesthetic analysis and moral justification of socio-cultural practices: collective. monograph]. SPb.: Asterion (rus).
6. Verbina, G. G. (2011). Kachestvo zhizni i professional'noe zdorov'e specialista [Life quality and specialist's occupational health]. *Al'manah sovremennoj nauki i obrazovanija* [Almanac of Modern Science and Education]. Tambov: Gramota, 4(47), 118-120 (rus).
7. Vyzhlecov, G. P. (2008). Aksiologija kul'tury [Axiology of culture]. *Paradigma: Filosofsko-kul'turologicheskij al'manah* [Paradigm: Philosophical and cultural almanac], 11. SPb.: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 47-61 (rus).
8. Demidenko, Je. S. (2001). Filosofskoe osmyslenie zdorov'ja cheloveka v tehnogennom mire [Philosophical insight of human health in the technological world]. *Filosofija zdorov'ja* [Philosophy health]. M.: IF RAN (rus).
9. Dzjuba, T. (2015). Destruktivni oznaki profesijnogo samostavlennja ta ih vpliv na profesijne zdorov'ja vchitelja [Destructive features of the professional self-establishment

- and their influence on the teacher's occupational health]. *Psihologija osobistosti* [Psihologiya osobistosti], 1 (6), 172-183 (ukr).
10. Kagan, V. E. (1993). Vnutrennjaja kartina zdorov'ja – termin ili koncepcija [Internal picture of health – term or concept]. *Voprosy psihologii* [The questions of psychology], 1, 86-88 (rus).
 11. Kagan, M. S. (1997). Filosofskaja teorija cennosti [Philosophical axiology]. SPb., TOO TK «Petropolis» (rus).
 12. Karpenko, Z. S. (2013). Suchasnij stan aksiopsihologichnih studij v Ukraїni [Contemporary state of the axiopsychological studies in Ukraine]. *Psihologija i osobistisi* [Psihologiya osobistosti], 1(3), 21-31 (ukr).
 13. Larionova, I. S. (2003). Zdorov'e cheloveka kak social'naja cennost': monografija [Human health as the social value: monograph]. Moskva: Izd-vo Mosk. gos. soc. un-ta (rus).
 14. M'jasoid, P. A. (2016). Psihologichne piznannja: istorija, logika, psihologija [Psychological cognition: history, logic, psychology]. K.: Libid' (ukr).
 15. Maksimenko, S. D. (2006). Geneza zdijsnennja osobistosti [Genesis of individual's actualization]. K.: TOV «KMM» (ukr).
 16. Radchuk, G. (2012). Psihologichni zasadi profesijnogo aksiogenezu osobistosti [Psychological basis of individual's professional axiogenesis]. *Psihologija osobistosti* [Psihologiya osobistosti], 1 (3), 138-150 (ukr).
 17. Rachkovskaja, N. A., Serovetnikova S. A. (2014). Filosofskie osnovy cennostnyh orientacij lichnosti shkol'nika [Philosophical basis of pupil individual's value system]. *Vestnik MGOU Serija «Pedagogika»* [Bulletin MGOU Series «Pedagogy»], 2, 34-41 (rus).
 18. Rusljakova, E. E. (2015). Otnoshenie k zdorov'ju i vnutrennjaja kartina zdorov'ja shkol'nikov [Attitude to the health and the internal picture of pupil's health]. *Internet-zhurnal «Mir nauki»* [Internet magazine «World of Science»], 3. [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <http://mir-nauki.com/PDF/09PSMN315.pdf/> (rus).
 19. Sagatovskij V. (2001). Jekologija aksiosfery [Ecology of axiosphere]. *Vserossijskaja nauchnaja konferencija «Brennoe i vechnoe: Jekologija cheloveka v sovremennom mire» 23-24 oktjabrja 2001 goda: Tezisy dokladov i vystuplenij. Vyp.4.* [Scientific Conference «Brenna and eternal: Human Ecology in the modern world» on October 23-24, 2001: Abstracts and presentations, 4] Velikij Novgorod (rus).
 20. Stolovich, L. N. (2007). Ob obshhechelovecheskih cennostjakh [About universal human values]. *Voprosy filosofii* [The questions of philosophy], 4, 89-97 (rus).
 21. Furman, A. A. (2007). Kategorial'nij aparat aksiosferi jak problema teoretichnoj psihologii [Categorical framework of axiosphere as the problem of theoretical psychology]. *Vitakul'turnij mlin : Metodologichnij al'manah* [Vitakulturny Mlyn: Metodologichnyj almanach], 6, 43-46 (ukr).
 22. Jenciklopedija jepistemologii i filosofii nauki (2009). [Encyclopedia of epistemology and science philosophy]. M.: Izdatel'stvo «Kanon+», ROOI «Reabilitacija» (rus).
 23. Ershtejn, L. B. (2008). Zapretnaja teorija cennostej: psihologicheskie i sociologicheskie sledstvija predstavlenija cennostej kak dinamicheskikh zapretov [Forbidden theory of values: psychological and sociological consequences of presenting the values as dynamic prohibitions]. SPb (rus).
 24. Juzhaninova, E. R. (2013). Klassifikacija cennostej vseмирnoj komp'juternoj seti [The classification of values in the worldwide computer network]. *Nauka i mir. Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal* [Science and peace. International science magazine], 2 (2), 117-120 (rus).

Tetiana Dziuba

AXIOPSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INDIVIDUAL'S OCCUPATIONAL HEALTH

The article makes the theoretical analyses of axiological aspects of individual's occupational health. The occupational health is considered like the internal, genuine

psychological factor in the structure of occupational axiological structures of an employee, which forms the individual senses of individual's professional being. It is shown that the matter and the nature of occupational health present with the continuous dialectical cohesion with the external factors, in other words the conditions of the professional environment. The specific absence of "absolute" occupational health is accented, which means that there is no person, who would be able to save the sustained occupational health in any professional roles or situations. It is commented that the axiological position of recognition the health as the vital and social value provides the incorporation of health in the professional structure, and the occupational health is one of the basic universal values in employee's professional axiosphere. It's noticed that the axiological attitude towards the occupational health is determined through the recognition and identification of the internal dynamical health's condition by the employee, identification of himself with the character of healthy psychosomatic unity and actualization of need for the increasing of personal employee's responsibility for the own health in the conditions of the changing professional reality. The conclusion, that the value of health, its quality are changing according to the changes in professional environment itself, is made. That's why the axiological paradigm reveals the high subjective meaning of occupational health and its recognition like the necessary precondition of professional development, internalizing the rational layers of route of changes in the value priorities in the changing conditions of professional reality.

Keywords: *health, occupational health, axiosphere, professional axiosphere, axiological attitude towards the occupational health, axiological paradigm of occupational health.*

УДК 159.922.73

doi: 10.15330/ps.7.1.182-190

Надія Когутяк

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
nadiia.kogutiak@gmail.com

ЗАКОНОМІРНОСТІ ПЕРЦЕПТИВНОГО РОЗВИТКУ У РАНЬОМУ ОНТОГЕНЕЗІ: НА МЕЖІ НОРМАТИВІВ

Перцептивний розвиток вже у ранньому онтогенезі слідує певним закономірностям, відхилення від яких призводить до психічного патогенезу. Здатність до синтезу сенсорної інформації і у вітчизняній, і у зарубіжній психології визнається провідним чинником когнітивних та соціально-перцептивних здібностей. Теоретико-дедуктивним методом визначаються ключові закономірності розвитку перцептивних моделей. Зокрема: пластичність у детермінації перцепції від генетично заданого до інтеріоризованого; інтеграція та диференціація перцептивних моделей у процесі перцептивного навчання; розвиток перцепції від сенсомоторних до абстрактних моделей; від дискретності до системності і цілісності перцептивних репрезентацій. Обґрунтовується практичне значення конкретизації нормативних показників розвитку перцептивних закономірностей у ранньому онтогенезі. Визначаються перспективні напрямки розробки вказаної науково-практичної проблеми.

Ключові слова: *перцептивний розвиток, ментальні репрезентації, модальність сприймання, габітуація, дегабітуація, генералізація.*

Постановка проблеми. Науково-практичні пошуки у сфері онто- та дизонтогенетичного розвитку неодноразово приводили дослідників до проблеми порушеного сприйняття. Онтогенетичні дослідження показують, що розвиток найбільш високоорганізованих і складних рівнів психіки